

Charlie Leadbeater

Russische roulette. Groot-Russisch nationalisme of sociaal-democratie?

De Sovjet-Unie is een desperate wedren begonnen tussen hervorming en desintegratie. Het markantste aspect van de desintegratie is de toenemende nationalistische dreiging, maar die is verbonden met een economische crisis die in het Westen onderschat wordt. De republieken, die hun onafhankelijkheid nastreven, hopen meer controle te krijgen over hun economie en op die manier aan de crisis te ontsnappen. Ze hebben weinig kans op slagen.

Het duidelijkste symptoom van de economische crisis is de nijpende schaarste aan verbruiksgoederen. Verhalen over schaarste en lange rijen zijn de vertrouwde clichés over de economische inefficiëntie in de USSR. Maar het economisch leven van de gewone consument en arbeider is onder de perestrojka nog verslechterd. Uit een recent officieel onderzoek bleek dat slechts 106 van de bijna 1000 stapelgoederen regelmatig in voorraad zijn. De commissie voor economische hervorming schat dat voor elke in omloop zijnde roebel slechts voor 0,18 roebel goederen te koop is. De kwaliteit is sterk gedaald. In 1985 werden er jaarlijks ongeveer 900.000 bandopnemers ingeleverd voor reparatie tijdens de garantieperiode. In 1988 waren het er 1.200.000, ongeveer een vijfde van de jaarproductie.

De toenemende schaarste is niet alleen een symptoom van de vroegere onder-investering en de voortdurende inefficiëntie van het planningsysteem. Ze wordt gestimuleerd door het hervormingsprogramma zelf. De hervorming wakkert de crisis aan in de economische discipline, de arbeidsmotivatie, het gezag en de cohesie. Het oude planningsysteem werd ideologisch en praktisch ondermijnd, zonder dat het door iets anders werd vervangen.

Het duidelijkste voorbeeld is de manier waarop de invoering van de zelf-financiering van bedrijven de structuren waarin ze functioneren heeft veranderd. Bedrijven hebben een beperkte vrijheid gekregen om handel te drijven met het buitenland en een groter deel van de winst te behouden uit de productie boven het niveau van de planning. Het probleem is echter dat de Sovjet-economie gedomineerd wordt door inefficiënte monopolies. In feite is het grootste probleem niet zozeer de marktplanning dan wel het monopoliesysteem. De monopolies zijn heel snel van deze vrijheden gebruik gaan maken.

Gedeeltelijk als resultaat daarvan is de capaciteit van de staat om de discipline in de economie in stand te houden ondermijnd. Er zijn hardnekkige geruchten dat ondernemingen staatsbestellingen weigeren die onvoldoende winst opleveren. Grote toeleveringsbedrijven weigeren kleine bedrijven te bedienen als de winstmarge te klein is. Producenten van verbruiksgoederen hebben overgeschakeld van producten die weinig winst opleveren, bv. voor kinderen of gepensioneerden, en maken gebruik van de -beperkte- vrijheid die hen is toegestaan bij het bepalen van de prijzen voor nieuwe producten, om goederen te produceren die grotere winsten opleveren. Elke onderneming zegt zich op buitenlandse handel te willen toespitsen om vreemde deviezen binnen te halen, waardoor er tekorten ontstaan op de binnenlandse markt. De zelf-financiering heeft dus een soort burgeroorlog voor gevolg gehad tussenondernemingen en hun klanten.

Geen van beide andere belangrijke hervormingen -*joint ventures* met buitenlandse bedrijven en coöperatieven- hebben veel geholpen om de economie te moderniseren en de schaarste terug te dringen.

De *joint ventures* vormen slechts een dunne draad van geïnternationaliseerde bedrijven rond een economische kern die voor het grootste deel geïsoleerd blijft. Slechts ongeveer 7 % van de 1300 à 1400 *ventures*, die totnogtoe geregistreerd werden, produceren ook effectief. Enkele ervan zijn bedrijvig in de manufactuur. De hele aanpak van de *joint ventures*, die herzien wordt, moedigt hen aan om kleine industriële eilanden te vormen, die afgeschermd zijn tegen de economische chaos rond hen, in plaats van het Westers management en de Westerse technologie te verspreiden. Buitenlandse investering op langere termijn zal vermoedelijk de invoering van privé-eigendom noodzakelijk maken én een omwisselbare roebel, zodat buitenlandse ondernemingen hun winsten kunnen repatriëren.

De coöperatieven hebben in brede lagen van de bevolking vijandschap geogst. Ze hebben op volkomen rationele wijze de meest winstgevende leemten in de markt aangevuld, en ze vragen hoge prijzen, meestal in buitenlandse valuta. De doorsnee Sovjet-consument heeft er nauwelijks iets aan.

De hervorming ondermijnt de toch al geringe discipline en autoriteit die het economisch leven beheersen. Maar ze heeft geen noemenswaardige prikkels ingevoerd om de efficiëntie te bevorderen. De winsten zijn nog te laag om dat mogelijk te maken. Er zijn verschillende belastingschalen om de winstmarges van de diverse bedrijven gelijk te schakelen met het doel dat niemand de zaak zou moeten sluiten of buitensporige winsten maken. En overigens, waarom zou men investeren in verhoging van de productie en verbetering van de kwaliteit als er

toch zoveel onbevredigde vraag is dat praktisch alles kan worden verkocht?

Zijn de prikkels voor investering gering, een beloning voor hogere productiviteit is onbestaande. De loonflexibiliteit en de verschillen tussen de loonschalen zijn beperkt. De onrechtvaardigheid van de loonnivellering wordt zwaar bekritiseerd, omdat het betekent dat de mensen gelijkaardige salarissen krijgen voor ongelijke inspanningen en competentie. Maar, zelfs als sommige mensen meer zouden kunnen verdienen door harder te werken, zou dat nauwelijks iets betekenen: waarom zou je meer roebels willen verdienen als je er niets kunt mee kopen?

Er zijn bedrijven die deze moeilijkheid omzeilen door de arbeiders de mogelijkheid te geven in het bedrijf consumptiegoederen aan te kopen, die elders moeilijk te krijgen zijn. Steeds vaker belonen ze hun arbeiders in natura, via bedrijfswinkels en mail-order catalogi, in plaats van de lonen op te trekken. Het verkrijgen van een auto of een flat gebeurt in toenemende mate via het bedrijf waar je werkt. Maar dat betekent dat goederen weggekanaliseerd worden nog voor ze de vrije markt bereiken, wat dan ook weer meer schaarste voor gevolg heeft.

Aan de basis van het economisch leven is de hervorming aan het evolueren naar een *desperate* strijd om te overleven. Iedereen is op zoek naar een ontsnappingsroute uit de crisis. Bedrijven pogen een onderdeel te vormen van netwerken van fusies, van industriële leengoederen, die elkaar kunnen bevoorraden en samen weerstand pogen te bieden aan de groeiende chaos. En ze proberen ook reddingslijnen vanuit het Westen te grijpen om zich door joint ventures drijvende te houden.

Consumenten van hun kant pogen aan hun trekken te komen door middel van de zwarte markt, persoonlijke connecties, consumptie in het bedrijf en het importeren van buitenlandse goederen via mail-order. Leningrad heeft net een verbodsbepaling uitgevaardigd waarbij het niet-stadsbewoners onmogelijk wordt gemaakt grote hoeveelheden goederen in de stad aan te schaffen. Hetzelfde voorstel is onlangs ook in Moskou geopperd om de consumenten van de stad te beschermen. Dergelijk stedelijk sectarisme riskeert evenwel rancunes te kweken in de verafgelegen districten, zonder de situatie van de stadsbevolking te verbeteren.

De republieken streven naar onafhankelijkheid in een poging om te ontsnappen aan de chaos. Zelfs in betrekkelijk rustige gebieden als Wit-Rusland is toenemende druk ontstaan voor economische onafhankelijkheid. Ongeveer 80 % van de televisietoestellen en koelkasten, die in Wit-Rusland worden gefabriceerd, worden uitgevoerd naar de rest van de Sovjet-Unie. De Witrusen hebben nu verklaard dat ze de eerstkomende jaren de productiegroei voor eigen consumenten willen behouden.

Hogere functionarissen van de partij van Wit-Rusland waarschuwen dat, als de perestroika uitdraait op een economische chaos, de republiek haar eigen oplossingen zal moeten zoeken door zich meer op de Westeuropese economie te richten. De Baltische staten streven naar nauwere banden met het verenigd Duitsland en de Scandinavische landen. In de Oekraïne, de graanschuur van de Sovjet-Unie, verklaren nationalistische economen dat ze meer winsten zouden maken door aan het Westen te verkopen in plaats van de bevolking van de andere republieken te voeden.

De hervorming veroorzaakt economische en sociale ontwrichting. Het probleem is dat het nog erger zal worden. De economie kan alleen maar nieuw leven worden ingeblazen door veelverdergaande herstructurering, waarvan de sociale kost nog veel hoger zal liggen en het land zal bedreigen met gewelddadige onrust en toenemende afbrokkeling.

Hyperinflatie ligt achter de schermen op de loer. De meeste bedrijven zeggen dat ze hun prijzen zouden kunnen verdubbelen of verdrievoudigen. Miljarden roebels dobberen rond de economie onder de vorm van individueel spaargeld of bedrijfsrekeningen. Elke snelle beweging naar een ongereguleerde markt van consumptiegoederen zou inflatie doen losbarsten.

Aan de andere kant ligt werkloosheid op de loer. De meeste ondernemingen denken dat ze zouden kunnen functioneren met 20 à 30 % minder personeel. Totnogtoe hebben zeer weinig ondernemingen de deuren gesloten. Maar dat zal toch moeten gebeuren, wil de hervorming kans op slagen hebben. Economen uit het hogere partij kader in Moskou geloven dat 20 % tot 30 % van alle bedrijven bankroet zijn.

Het vooruitzicht van de gemiddelde Sovjet-arbeider is het volgende. Jarenlang hebben ze de gevolgen doorstaan van de tekortkomingen van het plansysteem en de verziekte monopolies, ze hebben de lange rijen moeten accepteren en de lagere levensstandaard dan die in het Westen. De hervormingen zullen een gevaarlijk mengsel creëren van inflatie, toenemende ongelijkheid en meer armoede. In de Sovjet-Unie staat dus een ontzaglijke gezagscrisis voor de deur.

Wat zijn de politieke implicaties van deze economische crisis, die zich als een reusachtige centrifuge in beweging zet? Als de hervorming kans wil maken op succes heeft het politieke systeem twee centrale karakteristieken nodig.

Het moet dynamisch zijn. Het moet de omvang van de economische problemen correct evalueren en de maatschappij voldoende energie inblazen om de wijze waarop de economie functioneert te transformeren.

En welke mechanismen men ook aanwendt om de economie te herstructureren, de sociale kost zal zeer hoog zijn. Het politieke systeem moet sterk genoeg zijn om ervoor te zorgen dat de kosten aanvaard worden zonder dat de hervorming ontspooit, zonder dat er sociale chaos ontstaat en zonder dat de fundamenteën van het politieke systeem het begeven.

Wat zijn de kansen voor het politiek systeem om dat mengsel van stabiliteit en dynamisme te ontwikkelen? Er lijken mij in hoofdzaak vier mogelijkheden te bestaan.

De eerste is een her-Brezjnevisering van de economie. Die zou gebaseerd zijn op de erkenning dat de belangrijkste hinderpaal voor de hervorming niet het conservatisme van de bureaucratie is -hoe sterk dat ook is- maar wel de slechte staat van de economie. De economische controle zou dan opnieuw gecentraliseerd worden als de enige manier om de monopolies te temmen. Periodieke noodprogramma's om de productie te verbeteren zouden een stille aftocht naar lagere verwachtingen en stagnatie verbergen, maar zonder de corruptie die de Breznev-jaren kenmerkten. Het zou een poging zijn om de crisis te ontcrachten door de hele zaak te laten teruglopen.

Het enige wat voor zo een benadering pleit, is het realisme ervan. Maar het is geen levensvatbare strategie. De vroegere politiek is zo heftig bekritiseerd geweest, dat geen enkele politieke leider het zich zou kunnen veroorloven te worden geassocieerd met recidivisme. Wat meer is: het zou niet in staat zijn de behoeften te bevredigen van de Sovjet-consument of van andere klanten zoals de militairen.

De tweede optie is dat een Sovjetversie van de sociaal-democratie zou oprijzen als een mensjevistische feniks. Deze optie zou gebaseerd zijn op een meer-partijen-democratie, een markteconomie, een diversiteit in de eigendomsvormen, integratie in de wereldeconomie en een systeem van sociale voorzieningen dat de sociale kosten zou opvangen. Het zou een overgang zijn van staatsplanning naar sociaal-democratisch corporatisme.

Zo'n systeem zou politieke en sociale energie opwekken door de bevolking te bevrijden van de staat, de partij en het plan. De civiele maatschappij, de ruimte die geschapen zou worden in de politiek, de cultuur en de economie, zou opgevuld worden door mensen die initiatieven nemen. De verdeling van de sociale kosten zou georganiseerd worden door een democratisch politiek systeem dat in staat zou zijn de één of andere vorm van consensus tot stand te brengen.

Dit is het aantrekkelijkste toekomstbeeld voor de Sovjet-Unie. Maar het zou een mirakel zijn als een vlotte overgang naar sociaal-democratie mogelijk zou blijken. Er is geen sterke sociaal-democratische traditie.

Wat nog belangrijker is: er zijn geen sterke «tripartite» sociaal-democratische organisaties die de industrie, de arbeiders en de regering vertegenwoordigen en die een overeenkomst zouden kunnen afsluiten over de verdeling van de kosten en de baten van de herstructurering. Het politiek pluralisme neemt toe, maar is op dit ogenblik nog verward. Een meer-partijen-politiek heeft momenteel nog geen solide basis. Alleen een formeel uiteenvallen van de Kommunistische Partij kan daartoe leiden.

Sociaal-democratische overeenkomsten functioneren het best als ze geolied worden door economische groei. Niet alleen ontbreken de interne economische voorwaarden voor volgehouden groei, ook de externe condities zijn afwezig. De na-oorlogse sociaal-democratie kwam tot bloei in een algemene groeiperiode. Maar de internationale markten en de mogelijkheden tot groei zijn onzeker geworden.

De bronnen van een sociaal-democratie zijn in de Sovjet-Unie zeer beperkt. In contrast daarmee zijn de bronnen voor autoritaire oplossingen veelvuldig.

De derde optie is een autoritaire herstructurering. Het zou een dynamisch mengsel kunnen zijn van neostalinisme en Zuid-Korea. Het zou gebaseerd zijn op de herbevestiging van een strakke arbeidsdiscipline, en het zou de steun genieten van de militairen. Het zou zich toespitsen op de sleutelsectoren als onderdeel van een door de staat geleide strategie om posities te veroveren op de wereldmarkt. Het zou de vertrouwde ideologische thema's aanwenden, op de eerste plaats de noodzaak om te rivaliseren met het Westen, om een collectieve inspanning te stimuleren met het oog op de revitalisering van de economie.

Zo'n benadering zou heel wat kansen bieden in de Sovjet-context. Er zijn goed functionerende modellen zoals de Moskouse Horlogefabriek Nummer Een, die een combinatie is van Lee Iacocca's managementstijl met socialistische discipline. Het belangrijkste van al: het past in het ontwikkelingsniveau van de economie. Het model van recent geïndustrialiseerde landen, zoals Zuid-Korea, Taiwan en Singapore, zou wel eens relevanter kunnen zijn voor de ontwikkeling van de Sovjet-economie dan Zweden of Frankrijk.

Er zijn drie mogelijke basissen voor een autoritaire restructurering: de partij, het presidentschap of het nationalisme.

De partij beweegt te traag, wordt te zeer gehinderd door de corruptie, die een onderdeel is van de inefficiëntie van de economie. Bovendien staat het zo goed als vast dat de partij uit elkaar zal vallen. Op dit ogenblik is het een politiek omhulsel dat minstens twee fracties omsluit.

Gorbatsjovs sterk presidentschap heeft meer kans, hoewel het al op tegenstand stuit door de afwezigheid van een populair mandaat of doeltreffende wettelijke beperkingen van zijn macht. Hoewel er sowieso een probleem zou zijn, ook al zou Gorbatsjovs presidentschap gebaseerd zijn op nationale verkiezingen. Als nu eens 80 % van de Litouwers, Letten en Esten dergelijke verkiezingen zou boycotten?

Welk gezag zou een president over een Georgische republiek hebben als die eenmaal zou hebben besloten de onafhankelijkheid uit te roepen? Zelfs een met oppergezag beklede Gorbatsjov kan vermoedelijk het tij van het nationalisme niet keren. Als de unie van de republieken niet uit elkaar valt, dan zal er in elk geval opnieuw over onderhandeld moeten worden. In zo'n situatie zal het presidentschap van de USSR veeleer het presidentschap van de Europese Commissie als model moeten kiezen dan dat van de Verenigde Staten.

Het laatste element waarop een terugkeer naar een autoritair systeem gebaseerd zou zijn, is ook het krachtigste en meest zorgwekkende. Nationalisme is één van de sterkste stromingen in de Sovjet-politiek. En het Groot-Russisch nationalisme is wel het sterkst van al. Rusland is op een overweldigende manier de dominerende natie binnen de Unie. Veel Russen kijken neer op de andere republieken, waarvan ze geloven dat die de rijkdom en de cultuur van Rusland plunderen. Ze hebben het gevoel dat ze het beter zonder veel van die republieken zouden stellen, of dat ze tenminste de nationale Russische macht zouden moeten bevestigen om de Azeri's en de Tadjiks een toontje lager te leren zingen. Een alliantie met Wit-Rusland en Oekraïne zou de basis kunnen vormen voor een Groot-Russische oplossing, die een veel lossere band met de Baltische republieken zou accepteren en het verval van de Aziatische onderbuik.

Het Russische nationalisme, dat weer de kop opsteekt, sluit goed aan bij de huidige stroming van de Sovjet-politiek. Het kan opnieuw appelleren aan de vrees en de hoop die vroeger het Sovjet-systeem deden functioneren en die door het Gorbatsjov-bewind geneutraliseerd zijn. Tien jaar geleden nog werd de onderdanen voorgeloude dat ze de toekomst van de mensheid waren. Nu zegt men hen dat ze arm zijn en dat ze nog armer zullen worden. Op het moment dat de banden die het oude systeem samenhiielden, stukbreken, is het nationalisme de snelste kracht die het vacuüm zal vullen en een bron leveren van solidariteit. De mensen hebben maar zo weinig meer om in te geloven. Welke andere bron van trots hebben ze nog in een maatschappij die hen systematisch alle andere ontnemt? Het nationalisme verwekt sociale energie door krachtiger dan enige andere stem de collectieve grieven te uiten in het

hart zelf van de Sovjet-politiek. Het lijkt ook een betere toekomst te voorspiegelen. Als de republieken eenmaal onafhankelijk zijn, zullen ze beter hun eigen lot in handen nemen en het werk van eigen handen voor zichzelf kunnen houden.

Nationalisme zou ook het middel kunnen zijn om de «niet-nationalen» opnieuw vrees in te boezemen door een politiek van extreem agressieve discipline, gericht op competitie met het Westen. Dan zouden er ook geen weinig-vertrouwde sociaal-democratische instellingen nodig zijn om uit te maken wie de hogere kosten moet betalen. Het principe van de herverdeling zou gebaseerd zijn op nationaliteit. De anderen betalen dan wel de kosten: de niet-Russen, de niet-Oekraïners, de joden, de migranten uit ver afgelegen republieken.

De Sovjet-Unie is aan het fragmenteren; het imperium is uiteen aan het vallen. Gorbatsjovs strategie lijkt de Russen weinig anders te bieden dan een ordelijke terugtocht, in de loop waarvan ze vernederende toegevingen zullen moeten doen aan kleinere republieken. Een opflakking van nationalisme zou de Russen de kans geven om hun deel van de buit te grijpen bij de ineenstorting van het imperium. Nationalisme zou een combinatie zijn van spiritualisme en naakt eigenbelang, en zou staat en maatschappij opnieuw met elkaar verbinden. Eerder dan een poging te doen om de sociale verdeeldheid te overwinnen en de ineenstorting van het imperium tegen te gaan, zou het er munt kunnen uit slaan. Hyperinflatie, werkloosheid en zwakke democratische instellingen vormen een vruchtbare bodem voor dat soort politiek.

Een nationalistische autoritaire oplossing is echter ver van onvermijdelijk. De drang naar meer democratie is te sterk ontwikkeld om zonder slag of stoot het veld te ruimen voor een nieuw autoritair systeem. De banden die het imperium samenhouden zullen niet stukbreken voor er nog veel meer economische ontwrichting optreedt. In de meeste kleinere republieken zijn er Russische minderheden wier belangen in het gedrang zullen komen.

Aangezien bij geen van de eerste drie opties de zekerheid bestaat dat ze ook zouden functioneren, moeten we een vierde van naderbij bekijken. De economische crisis zou zo groot kunnen worden, de sociale prijs zo hoog, de roep om nationale onafhankelijkheid zo luid, de legitimiteit van het politiek systeem zo schraal, dat het laatste flardje discipline zou verdwijnen. Het zou kunnen dat de problemen zo omvangrijk zijn dat een ordelijk politiek systeem ze niet kan oplossen. Het zou allemaal kunnen ontploffen in een alles meeslepende, onoverzienbare, chaotische volksopstand.

Veel van de voorwaarden, die tot zo'n explosie kunnen leiden, zijn echter niet aanwezig. Het optimisme van de Oosteuropese revoluties is

al voorbij zonder dat er in de Sovjet-Unie een echo van enige betekenis is van doorgedrongen. Gorbatsjov mag dan de held niet meer zijn die hij drie jaar geleden was, maar hij is geen Erich Honecker. De volksbewegingen in de USSR zijn een bont allegaartje. De democratische betoging in Moskou in februari bracht racisten en antiracisten, nationalisten en sociaal-democraten bij elkaar. De democratische beweging vertoont nu al tekens dat ze aan het uiteenvallen is. Niettemin is de situatie zo onstabiel, de crisis zo acuut, dat het verkeerd zou zijn de mogelijkheid van een apocalyptische politieke explosie als volkomen irreëel af te doen.

Welke conclusies kunnen we trekken uit de analyse van de vier scenario's? Onze mogelijkheden om te begrijpen wat er in de Sovjet-Unie aan het gebeuren is zijn ontoereikend. Velen in het Westen hebben nog altijd het beeld van het leninistisch staatsmodel. Als je de secretaris-generaal begrijpt, begrijp je de partij. De partij is de sleutel om de staat te begrijpen. Aangezien de staat de maatschappij organiseert door middel van planning is dat de sleutel om de maatschappij zelf te begrijpen. De leninistische erfenis zal in elk geval haar stempel drukken op wat er in de Sovjet-Unie verder gebeurt. Maar een leninistisch model is in toenemende mate misleidend. Gorbatsjov is maar één bron van politiek initiatief in een meer pluralistische maatschappij die zich klaar maakt om de strijd tegen de staat aan te gaan.

Maar ook de Westerse modellen zijn ontoereikend. De Sovjet-Unie eenvoudigweg vergelijken met het neo-liberalisme of de sociaal-democratie in het Westen, en schatten welke afstand ze nog heeft af te leggen, is misleidend. Het vergeet waar die maatschappij vandaan komt. Het onderschat de problemen waarmee ze heeft af te rekenen. En wat nog belangrijker is, het onderschat de mate waarin de Sovjet-Unie is samengesteld uit naties die niet westers zijn, die misschien zelfs anti-westers zijn. Deze modellen houden geen rekening met de diepere krachten van het nationalisme, religie en racisme. Het zou wel eens kunnen dat de combinatie van economische achterstand, toenemende sociale onrust, de rol van de militairen en de autoritaire tradities betekent dat het Verre Oosten en Latijns-Amerika betere gidsen zijn om ons wegwijs te maken in de mogelijke toekomstbeelden van de Sovjet-Unie.

Wat die toekomst ook inhoudt, ze zal sterk beïnvloed worden door de desintegratie en de renegotiatie van de unie tussen de republieken. Om die reden is het mogelijk dat er uiteindelijk niet één enkele, alles overspannende oplossing zal komen.

De vier opties zijn alle vier aanwezig in de Sovjet-maatschappij. Een groot stuk van de economie zal de last blijven torsen van Breznjefs erfenis. Vormen van een meerpartijen-sociaal-democratie zouden kun-

nen ontstaan in sommige Baltische republieken, indien niet in Moskou. Gorbatsjovs sterk presidentschap is gevestigd. Maar de leiding verliest het vertrouwen van de bevolking en haar greep op de republieken. Voor heel wat mensen betekent de perestroika niet langer een geloofwaardig en stimulerend toekomstbeeld. Gorbatsjov kan nog slagen. Maar de vooruitzichten op een succesrijke perestroika zijn snel aan het wijken. Het belangrijkste evenement zal waarschijnlijk een wedren zijn tussen een autoritair Russisch nationalisme en de rampspoedige ineenstorting van alle gezag in de armen van een volksopstand. Deze twee tendensen zijn het die het vermogen hebben om de grieven, de mythologie en de verbeelding van de bevolking aan te spreken.

Het is vrijwel onmogelijk uit de Sovjet-Unie terug te keren zonder zich gestimuleerd te voelen door de omwenteling, de hoop, de ideeën en de energie die Gorbatsjov heeft ontketend. Maar het gevoel dat mij het langst is bijgebleven is het tragische van dat alles. Dit is een volk dat met miljoenen is afgeslacht door één van zijn leiders, met miljoenen het leven heeft moeten offeren om het nazisme te verslaan. Daarna hebben ze een periode van economische stagnatie doorstaan, terwijl corrupte leiders de baas over hen speelden uit naam van de toekomst van de mensheid. Nu worden ze geconfronteerd met het uiteenvallen van het land, het verlies van hun status als supermacht en nog zwaardere economische ellende. Een succesrijke overgang naar een ordelijke democratie, gebaseerd op een voorspoedige economie, zou strijdig zijn met de hele loop van de geschiedenis van de Sovjet-Unie. Niet alleen de kommunistische loop, maar de tragische loop van het Russisch verleden. De tragedie van de Sovjet-Unie is verre van voorbij.

(Overgenomen uit *Marxism Today*, april 1990 - vertaling: W. Courteaux)